

Шутенко Світлана Василівна, завідувач кафедри мовної підготовки НАВС

ЮРИДИКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: МОВА ПРАВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

В умовах правового режиму воєнного стану мова права перестає бути виключно технічним інструментом нормотворення – вона трансформується у зброю стратегічного рівня. Для правоохоронної системи України викликом є не лише фізична протидія загрозам, а й кримінально-правова кваліфікація дій, що ведуться у лінгвістичному та смисловому просторах [1, с. 14]. Адже агресія рф спрямована не лише на фізичне знищення українців як нації, а й на ураження свідомості населення та дестабілізацію правопорядку. Мова в цьому контексті стає не лише засобом комунікації, а специфічною зброєю, яку ворог використовує для маніпуляцій, поширення дезінформації та підміни культурних і правових цінностей. Це вимагає від правоохоронних органів термінологічної чіткості, оперативності та наступальних засобів правозастосування [2, с. 88].

Основними аспектами такої протидії є:

1. Юридизація лінгвістичних понять: переведення деструктивних мовних стратегій ворога (наприклад, фреймінг, евфемізми та маніпулятивні наративи) у чіткі кримінально-правові дефініції. Для ефективної боротьби в інформаційному просторі та надання правової оцінки діям ворога, на законодавчому рівні відбулися такі зміни:

1) Ухвалення ст. 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» [3], яка набула чинності 15 березня 2022 року. Закон визначив об'єкт, суб'єкт, ознаки та форми протиправної діяльності. Введення терміна «колабораційна діяльність», як зазначають юристи-практики, має важливе значення для відмежування кримінальних правопорушень, передбачених зазначеною статтею, від державної зради [4].

2) Ухвалення ст. 436-2 Кримінального кодексу України [3], яка набула чинності 16 березня 2022 року, офіційно впровадивши кримінальну відповідальність за виправдовування, заперечення збройної агресії рф проти України та глорифікацію її учасників на тлі початку повномасштабного вторгнення.

У кримінальних провадженнях за вказаними статтями саме судово-лінгвістична експертиза є інструментом встановлення реального змісту тексту за допомогою методів семантичного та дискурсивного аналізу. Вона вирішує завдання щодо встановлення смислового спрямування закликів, об'єктивізації доказів (нівелює захист типу «це оціночне судження») та матеріалізації усного чи друкованого слова як безпосереднього знаряддя злочину [5, с. 200].

Окрім Кримінального кодексу України, національне законодавство надає правоохоронним органам та спецслужбам комплексну систему концептуальних інструментів для боротьби з ворогом на «інформаційному фронті», серед них:

– Стратегія інформаційної безпеки України [6], яка визначає дезінформаційну політику рф як стратегічну загрозу та покладає на сектор безпеки завдання щодо виявлення та нейтралізації цих кампаній;

– закони України «Про медіа» [7] та «Про інформацію» [8], які окреслюють межі правомірної поведінки в інформаційному просторі та забороняють поширення пропаганди органів держави-агресора, що полегшує правоохоронцям фіксацію правопорушень у сфері медіа;

– Закон України «Про кіберзахист державних ресурсів» [9], який забезпечує цілісність та захист даних, унеможливорюючи технічну підміну чи викривлення офіційної правової інформації держави на ресурсах критичної інфраструктури.

Зважаючи на викладене, мова у кримінальному провадженні перетворюється із засобу комунікації на безпосереднє знаряддя злочину, що робить судово-лінгвістичну експертизу ключовим інструментом у процесі доказування.

2. Експертне виявлення справжнього змісту закликів: використання судово-лінгвістичної експертизи для кваліфікації мовленнєвих актів як прямого посягання на національну безпеку за відповідними статтями Кримінального кодексу України. У кримінальних провадженнях щодо інформаційної безпеки експерти-лінгвісти вирішують завдання, які безпосередньо впливають на правову кваліфікацію дій, зокрема:

– діагностика закликів: встановлення ілюктивної сили висловлювання – чи є воно прямим спонуканням до протиправних дій, чи особистою думкою;

– виявлення прихованих смислів: аналіз імпліцитних (завуальованих) закликів, де ворожа інтенція прихована за метафорами або алюзіями;

– проблема «чужих слів»: експерти наголошують на неприпустимості аналізу переказу слів підозрюваного свідками, оскільки об'єктом дослідження має бути лише оригінальний продукт мовленнєвої діяльності;

- деконструкцію маніпулятивних технологій: фіксація прийомів прихованого впливу, мови ворожнечі та пропагандистських фреймів;
- розмежування критики та правопорушення: чітке відокремлення права на свободу слова від умисних дій, що загрожують публічному правопорядку;
- об'єктивізацію умислу автора: надання слідству висновку, який нівелює захисну стратегію підозрюваного щодо двозначного тлумачення його слів.

Результати проведених досліджень дозволяють правоохоронним органам об'єктивізувати приховані інтенції ворога, розкодувати маніпулятивні наративи та перетворити абстрактний деструктивний контент на беззаперечну доказову базу у кримінальному провадженні.

3. Уніфікація та стандартизація понятійно-категоріального апарату як засобу правового захисту: нейтралізація псевдоправових евфемізмів держави-агресора та імплементація чітких дефініцій у діяльність правоохоронних органів.

Практична реалізація цього підходу вимагає від правоохоронних органів безкомпромісного переведення пропагандистських штампів ворога у площину чітких кримінально-правових оцінок. Зокрема, маніпулятивні евфемізми на зразок «спеціальна воєнна операція» чи «захист Донбасу» мають кваліфікуватися як планування та ведення агресивної війни (ст. 437 Кримінального кодексу України), пропагандистський термін «звільнені території» – як тимчасова окупація, а створення так званих «військово-цивільних адміністрацій» та проведення «референдумів» – як формування незаконних органів влади та колабораційна діяльність (ст. 111-1 Кримінального кодексу України). Аналогічно, ворожий наратив про «евакуацію та порятунок дітей» у правовому полі має чітко дефінуватися як примусова депортація цивільного населення з ознаками геноциду (ст. 442 Кримінального кодексу України). Така термінологічна заміна руйнує нав'язаний агресором псевдоправовий дискурс і забезпечує належну фіксацію доказової бази для національних та міжнародних судових інстанцій.

Важливим чинником зміцнення національної ідентичності в умовах воєнного стану є уніфікація мови законодавства та вилучення з неї термінологічних запозичень і кальок. Оскільки стан термінологічного апарату законодавства є не лише показником розвитку правової науки, а й відображенням загального стану державності. Адже чітке дотримання норм української мови в офіційно-діловій сфері забезпечує однозначність тлумачення правових норм, що є необхідною передумовою для ефективного судочинства та захисту правового поля від маніпулятивного впливу пропаганди.

Отже, мова права в умовах інформаційної війни виступає не просто формою законів, а є активним інструментом захисту державного суверенітету, що дозволяє диференціювати свободу слова від ворожої підривної діяльності. У зазначеному контексті судово-лінгвістична експертиза набуває особливого процесуального статусу. Саме тому забезпечення національної безпеки у лінгвістичному та смисловому просторах виступає імперативною передумовою збереження суверенітету й стабільності правопорядку держави, оскільки охоплює захист не лише її територіальної цілісності, а й соціокультурної та правової стійкості.

Список використаних джерел

1. Інформаційна безпека суспільства в умовах дії правового режиму воєнного стану та повоєнний період : зб. матеріалів Міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 29 трав. 2025 р.) / Редкол. : О. С. Тарасенко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 181 с.
2. Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.) / редкол.: Л. М. Демидова та ін. Харків : Право, 2023. 322 с.
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
4. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>
5. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу : монографія / О. І. Харитонова, Н. І. Клименко, Є. О. Харитонов та ін.; за ред. О. І. Харитонової, Н. І. Клименко. Одеса : Фенікс, 2017. 270 с.
6. Про Стратегію інформаційної безпеки : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: [president.gov.ua](https://www.president.gov.ua)
7. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2849-20>
8. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657-12>
9. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2163-19>
10. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2849-20>